

ЗМІНИ В СКЛАДІ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (ВЕРЕСЕНЬ–ЛИСТОПАД 1918 р.)

О.ПШЕНИШНА

Київський національний лінгвістичний університет

Анотація

У статті розглядаються зміни у складі уряду Української Держави у вересні-листопаді 1918 р. Встановлені основні внутрішні та зовнішні причини, що призвели до кризових явищ у Кабінеті Міністрів П.Скоропадського.

Ключові слова: Кабінет Міністрів, зміни у складі уряду, списки кандидатів, УНС, ПРОТОФІС.

Аннотация

В статье рассматриваются изменения в составе правительства Украинской Державы в сентябре-ноябре 1918 г. Установлены основные внутренние и внешние причины, которые привели к кризисным явлениям в Кабинете Министров П.Скоропадского.

Ключевые слова: Кабинет Министров, изменения в составе правительства, списки кандидатов, УНС, ПРОТОФИС.

Summary

In the article the changes in composition of government of the Ukrainian State in September-November in 1918 are examined. Principal internal and external reasons which resulted in the crisis phenomena in Cabinet of P.Skoropadskogo are set.

Key words: Cabinet, changes in government lists of candidates, ONS, PROTOFIS.

Переміщення в уряді П.Скоропадського зайвий раз підтверджували необхідність розширення суспільно-політичного підґрунтя його діяльності, до чого прагнув Гетьман весь період існування Української Держави. На жаль, українські національно-демократичні сили вели постійну антиурядову кампанію, стверджуючи, що Кабінет Міністрів є «неукраїнським» за своїм складом і що він здійснює політику, спрямовану проти українських національних інтересів.

Попри таку позицію українських традиційних політичних партій Гетьман не залишав надії залучити їх до державного будівництва, зокрема й до участі в уряді. Ще на початку липня 1918 р. Гетьман дав доручення Д.Дорошенку вести переговори з окремими діячами національно-демократичного табору щодо їхньої участі у Кабінеті Міністрів. Йшлося насамперед про ймовірність очолення уряду Д.Багалієм, І.Шрагом або П.Дорошенком. Малось на увазі, що ймовірний кандидат зможе об'єднати різновекторні політичні групи суспільства і залучити їх до державотворчої роботи.

Дослідження змін уряду у вересні-листопаді 1918 р. відображено, насамперед, у спогадах учасників подій: П.Скоропадського, Д.Донцова, Д.Дорошенка, М.Рафеса,

М.Бажанського, Є.Чикаленка та ін.¹ Окремі аспекти проблеми розглядають і сучасні історики. Зокрема, в «Українському історичному журналі» (2008, №4) вміщено низку статей, в яких характеризується діяльність гетьманського уряду. Матеріал з окремих аспектів зазначеної проблеми міститься у монографії О.Реєнта, працях Р.Пирога, М.Горбатюка, О.Любовець, С.Коника, С.Мякоти² та ін. Більш ґрунтовне вивчення цього питання залишається актуальним завданням історичної науки.

Після повернення П.Скоропадського з поїздки до Берліна питання про реконструкцію гетьманського уряду активізувалось. Наміри Гетьмана залучити представників української національної демократії до державного управління викликали спроби останньої повністю захопити владу в свої руки.

У вересні Український Національний Союз (УНС) розпочав готувати свої вимоги щодо змін у діючому Кабінеті Міністрів та списки кандидатів на міністерські посади. Водночас Український Національний Союз розробив та розіслав Меморандум і доповідну записку представникам Центральних держав стосовно політичного становища Української Держави. У Меморандумі зазначалося, що УНС не визнавав уряд П.Скоропадського законним інститутом і підкреслювалася необхідність утворення коаліційно-демократичного, «національного» Кабінету Міністрів. Серед важливих завдань нового уряду мало бути проведення демократичної аграрної реформи, вибори до законодавчого органу та об'єднання всіх етнічних українських земель у складі єдиної держави.

Сучасна дослідниця О.Любовець зауважує, що саме поява такого документа змусила Гетьмана піти на переговори з УНС, що створило певне підґрунтя для порозуміння між П.Скоропадським та українськими партіями в питанні формування коаліційного Кабінету Міністрів³. Однак факти свідчать, що початок переговорів з УНС у вересні 1918 р. був черговою спробою у цілеспрямованих зусиллях Гетьмана порозумітися з УНС у питанні об'єднання навколо державного будівництва.

Наприкінці вересня І.Кістяківський за неофіційним дорученням Гетьмана звернувся з проханням до В.Леонтовича зібрати представників УНС для обговорення політичної ситуації в Україні та перспектив її розвитку. 23 вересня 1918 р. на квартирі у В.Леонтовича зібралися чільні діячі УНС П.Стебницький, О.Лотоцький, К.Мацієвич, О.Саліковський, С.Єфремов, А.Ніковський, Є.Чикаленко. Члени УСДРП В.Винниченко та Д.Антонович відмовилися від участі у нараді. Всі її учасники висловилися за необхідність зміни курсу політики діючого уряду. І.Кістяківський не погодився з характеристикою роботи Кабінету Міністрів діячами УНС, проте пообіцяв, що намагатиметься забезпечити представникам націонал-демократії портфелі міністрів освіти, сповідань, праці, контролю і державного секретаря. Невдовзі есефі відмовились від переговорів з І.Кістяківським, а претендентів на запропоновані ним

посади визначили Є.Чикаленко з В.Леонтовичем. Вони запропонували такі кандидатури: міністр освіти – А.Синявський, міністр праці – М.Дерев'янка, міністр сповідань (культу) – В.Дурдуківський, В.Страшкевич або Ф.Матушевський, державний контролер – О.Лотоцький, державний секретар – П.Стебницький або С.Шемет⁴. Але і ці кандидатури не задовольнили уряд.

На початку жовтня 1918 р. Гетьман продовжив переговори з УНС з метою «українізації» Кабінету Міністрів. На це вплинуло, зокрема, необхідність прискорити проведення земельної реформи та скликання Державного Сейму. УНС погодився на переговори з Гетьманом за умови офіційного звернення останнього до Союзу. На переговори була обрана делегація у складі А.Ніковського (УПСФ), В.Винниченка (УСДРП) і Ф.Швеця (УПСР). Вона мала переконати Гетьмана призначити новий Кабінет Міністрів за списком, складеним УНС. У відповідь Союз обіцяв вжити всіх можливих заходів, щоб «примирити», за висловом Є.Чикаленка, народ з Гетьманом і його урядом. Список пропонованого Кабінету Міністрів мав такий вигляд: прем'єр-міністр – І.Шраг або С.Шелухін, Д.Маркович, П.Стебницький; міністр закордонних справ – О.Скоропис-Йолтуховський; міністр внутрішніх справ – Д.Маркович (тов. міністра – А.Ніковський); міністр військових справ – О.Греків; міністр фінансів – М.Туган-Барановський; міністр торгу і промисловості – І.Фещенко-Чопівський; міністр землеробства – К.Мацієвич; міністр продовольчих справ – І.Черниш; міністр праці – М.Корчинський; міністр народної освіти – Д.Багалій або П.Дорошенко; міністр народного здоров'я – В.Любинський; міністр шляхів – Б.Бутенко; міністр сповідань – М.Міхновський; державний контроль – О.Лотоцький; державний секретар – П.Стебницький⁵.

Заступник голови УПСФ А.Ніковський писав, що приступаючи до переговорів щодо реконструкції Кабінету Міністрів, УНС стояв на ґрунті повністю «українського» кабінету і проведення демократичних реформ, передусім аграрної, втілення принципів парламентаризму та земського самоврядування. УНС погоджувався взяти на себе відповідальність за соціально-економічну і політичну ситуацію у державі лише в разі формування ним уряду повністю. Часткову реконструкцію уряду Національний Союз також розглядав як позитивне явище, але у такому випадку міністри, кандидатури яких висунув УНС, мали нести персональну відповідальність за свої дії, а ступінь опозиційності Національного Союзу мав залежати від рівня «демократизації» кабінету⁶.

Сам П.Скоропадський щодо свого ставлення до необхідності «українізації» уряду зазначав, що він прагнув змін у кабінеті, щоб заспокоїти широкі верстви населення Української Держави. Але в той самий час Гетьман зауважував, що серед традиційних

українських політиків немає «державних людей», а тільки партійні діячі, які не відповідали потребам заміщення вищих державних посад⁷.

У перших числах жовтня складений Національним Союзом список Кабінету Міністрів привернув увагу заступника німецького посла Мумма – фон Тілля. Представники УНС, запрошені на зустріч з Тіллем, наполягали на тому, що подадуть список претендентів лише у тому разі, якщо німецьке командування вирішить передати владу у їхні руки⁸.

Невдовзі Гетьман за посередництва Д.Дорошенка офіційно висловив бажання зустрітися з делегатами УНС. 5 жовтня 1918 р. А.Ніковський, В.Винниченко та Ф.Швець мали двогодинну аудієнцію у П.Скоропадського і обговорювали з ним питання формування нового кабінету. Делегація заявила, що Національний Союз домагається включення до складу уряду діячів з середовища українських демократичних кіл. Одночасно вони погоджувалися на участь деяких міністрів у новому кабінеті з попереднього уряду як фахівців⁹.

Під час обговорення складеного УНС списку кандидатів на урядові посади П.Скоропадський висловився проти запропонованих на пост прем'єр-міністра кандидатур І.Шрага та Д.Марковича, але при цьому погодився на кандидатуру П.Стебницького. Також він погодився із запропонованими кандидатурами О.Скорописа-Йолтуховського – на посаду міністра закордонних справ, В.Любинського – міністра здоров'я та Б.Бутенка – міністра шляхів. Перед розглядом списку А.Ніковський викреслив з нього прізвища Д.Марковича і своє як претендентів на міністерство внутрішніх справ і вписав туди П.Стебницького. Кандидатуру М.Міхновського на міністра сповідань Гетьман відхилив, мотивуючи тим, що на цю посаду вже погодився О.Лотоцький. Так само була відкинута і кандидатура І.Фещенка-Чопівського на посаду міністра торгівлі й промисловості. На цій посаді Гетьман хотів бачити більш досвідчену особу, ніж діючий міністр С.Гутник. У відповідь на це делегати УНС назвали можливих претендентів на цей міністерський портфель – С.Тимошенка і С.Бородаєвського. П.Скоропадський наполягав, щоб на своїх посадах залишилися міністр продовольчих справ С.Гербель та міністр військових справ О.Рогоза¹⁰.

Під час розмови обидві сторони визнали необхідність проведення земельної реформи на користь селянства і зійшлися у поглядах на справу оживлення культурного життя села. Гетьман запевнив делегацію у міцності міжнародного становища Української Держави і поінформував про процес створення українських дипломатичних представництв за кордоном. «Нова рада» писала, що «взагалі у розмові виявилася повна можливість порозуміння п. Гетьмана з українською інтелігенцією в питаннях державности України»¹¹.

Представники УНС продовжували свою боротьбу за міністерські портфелі. 10 жовтня 1918 р. між генералом В.Гренером та В.Винниченко відбулася розмова, під час якої

В.Гренер переконав лідера УНС не змінювати весь Кабінет Міністрів одразу, а поступово створити там українську більшість. Станом на 10–11 жовтня 1918 р. від Українського Національного Союзу до уряду мали увійти О.Лотоцький, М.Славинський, М.Могилянський та П.Дорошенко, але після рішучої відмови останнього портфель міністра освіти Ф.Лизогуб запропонував П.Стебницькому. У переговорах з представниками німецької влади в Україні В.Винниченко використовував той самий список, що був запропонований на розгляд П.Скоропадського, але тепер замість кандидатури Д.Марковича на пост міністра внутрішніх справ у ньому фігурував О.Скоропис-Йолтуховський, а замість І.Фещенка-Чопівського на посаду міністра торгівлі і промисловості – С.Бородаєвський¹². У списку Кабінету Міністрів станом на 14–15 жовтня 1918 р. фігурували С.Шелухін, О.Скоропис-Йолтуховський, К.Мацієвич, О.Греків та ін.¹³ (додаток 1).

17 жовтня відбулася зустріч А.Ніковського з німецьким генеральним консулом фон Тіллем, на якій обговорювався можливий склад майбутнього Кабінету Міністрів. Тілле писав, що цей список було взято ним за основу при обговоренні складу уряду на зустрічі з Гетьманом, що відбулася також 17 жовтня¹⁴ (додаток 2). Наслідком наради П.Скоропадського з Ф.Лизогубом, О.Палтовим і фон Тіллем став новий список складу Кабінету Міністрів, який був орієнтовний і не завершений повністю¹⁵ (додаток 3).

УНС продовжував вести посилену та цілеспрямовану політику проти П.Скоропадського та його уряду, яка розпочалася ще у травні 1918 р. Представники УНС пропонували все нові списки кандидатів до Кабінету Міністрів та водночас вели переговори з представниками німецького командування, щоб забезпечити собі більшість у майбутньому кабінеті.

У жовтні досить відчутно змінилася зовнішня політика України. Австро-Угорщина почала розпадатися, і значна кількість підрозділів австрійських військ повернулася на батьківщину. У Німеччині воєнна партія втратила свою провідну роль і влада зосередилася в руках соціалістичного міністерства Шейдемана. Ці події вплинули також і на політичний курс гетьманського уряду, який мав суттєво змінитися¹⁶.

Важливою ознакою змін виявилася «Записка десяти міністрів-кадетів» – М.Василенка, Г.Афанасьєва, А.Ржепецького, С.Гербеля, С.Гутника, В.Романова, В.Зінківського, Ю.Вагнера, С.Завадського та В.Колокольцева. Вона була зачитана на засіданні уряду 17 жовтня і торкалася зовнішньої політики України. У документі йшлося про вимоги міністрів заради майбутнього Української Держави домогтися звільнення від більшовиків територій колишньої Російської імперії і відновлення цілісності російської держави. Такою політикою уряд Української Держави міг залучити державні утворення на теренах Росії на

свій бік і зміцнив би своє становище. Водночас це відкривало б шлях до зближення з провідними європейськими державами¹⁷.

В.Солдатенко вказує в своїй праці на ще одну причину появи «Записки десяти міністрів». На його думку, вона була викликана погіршенням стосунків міністра внутрішніх справ І.Кістяківського з німецьким командуванням. Міністр звинувачував німецький уряд у тому, що той знав про таємні переговори В.Винниченка з Х.Раковським і не повідомив про це керівництво Української Держави. Після обшуку в консульстві радянської Росії було знайдено документи, що підтвердили звинувачення І.Кістяківського. Німці в свою чергу почали вимагати вилучені в консульстві документи і відставки міністра. На захист І.Кістяківського виступило десять міністрів, що й призвело до появи записки, а згодом – до урядової кризи¹⁸.

Після опублікування «Записки десяти міністрів» кабінет Ф.Лизогуба подав Гетьману заяву про відставку уряду. М.Василенко в зв'язку з цим заявив, зокрема, що питання про можливі зміни в кабінеті виникали з огляду на позицію Національного Союзу і його прагнення активно впливати на українську політику. Але сама відставка кабінету була результатом впливу зовнішніх сил¹⁹.

Минув тиждень після відставки Ради Міністрів, проте урядова криза не завершилась. З кожною годиною питання формування нового Кабінету Міністрів ускладнювалося. Між силами, що намагались вплинути на формування уряду, простежувалися нові і нові розбіжності²⁰.

До голови Ради Міністрів були надіслані і окремі заяви від представників Союзу земельних власників, ПРОТОФІСу, кадетських кіл. Проте саме українські національно-демократичні кола домагалися найбільшої кількості портфелів у новому кабінеті. Ф.Лизогуб зауважив, що вимоги українських національних кіл занадто великі (вони вимагали вісім з п'ятнадцяти міністерських портфелів) і що виконати їх буде важко. Голова Ради Міністрів, зокрема, наголошував на важливості кандидатури державного контролера: якщо б цей портфель був наданий УНС, то українські національно-демократичні кола могли отримати перевагу в один голос, тобто можливість керувати зовнішньою і внутрішньою політикою Української Держави²¹. Також гостро відбувалося обговорення кандидатур на посади міністра земельних справ, державного секретаря і міністра юстиції. Згодом було остаточно вирішено, що посада державного секретаря залишиться за С.Завадським²².

Після складних переговорів з Ф.Лизогубом УНС почав вимагати для своїх представників портфелі міністра внутрішніх справ, воєнного міністра та міністра земельних справ. Посада товариша воєнного міністра планувалась для генерала О.Греківа, а товариша міністра внутрішніх справ – для О.Скорописа-Йолтуховського або О.Саліковського.

Невдовзі стало відомо, що свої кандидатури зняли міністр фінансів А.Ржепецький, міністр продовольства С.Гербель й міністр торгівлі й промисловості С.Мерінг. С.Гербель і А.Ржепецький поставили умовою свого входження до нового кабінету повне збереження попереднього курсу уряду²³.

Якщо прийняти до уваги, що з попереднього складу міністрів до нового уряду Ф.Лизогубом були включені лише міністри Д.Дорошенко і Б.Бутенко, то фактично представники УНС мали отримати вісім місць у майбутньому Кабінеті Міністрів. Ситуація залишалася напруженою, українські націонал-демократи протягом кількох днів змінювали свої вимоги. 24 жовтня ними була висунута головна ультимативна заява, суть якої полягала в тому, що в разі неотримання більшості місць вони взагалі не братимуть участі в новому кабінеті²⁴.

Крім того, представники УНС вимагали надати портфелі міністрів земельних та внутрішніх справ лише представникам Національного Союзу, зокрема наполягали на кандидатурі К.Мацієвича на першу з цих посад. Однак з ними не погоджувалися міністри попереднього кабінету. Після довготривалих переговорів Український Національний Союз відмовився від своїх вимог, але почав вимагати компенсацію у вигляді права долучитися до активної діяльності Міністерства внутрішніх справ шляхом призначення товаришем міністра О.Скорописа-Йолтуховського, який був одним із засновників «Союзу визволення України»²⁵.

УХДП також пред'явила свої вимоги щодо кандидатур в уряді. Загалом «хлібороби» погодилися, щоб у новому кабінеті українські націонал-демократи отримали шість місць, однак представники УНС мали обійняти, на їхню думку, три місця. Вони не заперечували проти включення до складу нового кабінету П.Стебницького, М.Славинського та О.Лотоцького²⁶.

Боротьба за кандидатури міністрів мала місце і в середовищі УНС, зокрема між партіями самостійників і соціалістів-федералістів, яка розпочалася ще 22 жовтня. У той самий день намітилася можливість досягнення компромісу між ними. Результатом переговорів став такий проект складу міністрів майбутнього уряду:

- Ф.Лизогуб – прем'єр-міністр;
- В.Рейнбот – міністр внутрішніх справ;
- С.Гербель – міністр продовольства;
- А.Ржепецький – міністр фінансів;
- Д.Дорошенко – міністр закордонних справ;
- Б.Бутенко – міністр шляхів;
- П.Стебницький – міністр народної освіти;
- М.Славинський – міністр праці;

О.Лотоцький – міністр сповідань;
А.Вязлов – міністр юстиції;
С.Завадський – державний секретар²⁷.

На засіданні Головного комітету партії соціалістів-федералістів 22 жовтня о 9 годині вечора відбулася остання нарада В.Винниченка і А.Ніковського з Ф.Лизогубом, під час якої на посади міністрів були запропоновані К.Мацієвич як міністр земельних справ та А.Вязлов як державний контролер. Ф.Лизогуб запропонував О.Лотоцькому, М.Славинському і П.Стебницькому обійняти посади міністрів віросповідань, праці і освіти, на що, як зазначала «Нова рада», була отримана їхня згода²⁸.

Кожна партія в процесі творення нового уряду висувала свої вимоги і мала власне ставлення до міністерської кризи. Партія кадетів умовою можливої участі її членів у складі нового Кабінету Міністрів ставила «приєднання кабінету до основних начал записки десяти міністрів і рішучої відмови від вузько націоналістичної місцевої політики». У свою чергу УНС вирішив відмовитися від участі в формуванні кабінету після того, як список, складений ними, не отримав загального схвалення. Що стосується партії соціалістів-федералістів, то їхня позиція була толерантнішою. Вони дозволили своїм членам брати участь у діяльності уряду після офіційного виходу зі складу партії²⁹.

Єдиною політичною силою, яка категорично виступала проти складеного списку кандидатур міністрів, була група ПРОТОФІСу. Її члени написали так звану записку-звернення до Гетьмана. У ній йшлося про необхідність зміни складу Кабінету Міністрів. Записка містила критику на адресу Ф.Лизогуба, який заявив у пресі про залучення до державного управління українських національних демократів, у тому числі соціалістів, що вело, на думку членів ПРОТОФІСу, до небажаної для них українізації кабінету. Вони наголошували, що досвід уряду О.Керенського, який спирався на принцип коаліційності, показав приреченість подібного роду кабінету на цілковиту бездіяльність, оскільки «кожен найбільш яскравий виступ однієї сторони кабінету гальмується протилежним. Кабінет, утворений із соціалістів... в найкращому випадку буде проводити не державну політику, а ряд таких компромісів, які для України більш шкідливі, ніж цілковита бездіяльність»³⁰.

Однак і після 22 жовтня переговори щодо ймовірних членів кабінету тривали. У газеті «Киевская мысль», зокрема, були викладені власні припущення щодо зайняття міністерських посад в уряді. Повідомлялося, що від'їзд Д.Дорошенка до Берліна ще до сформування нового кабінету є безсумнівним доказом того, що і в новому кабінеті посаду міністра закордонних справ обійме Д.Дорошенко³¹.

Увечері 24 жовтня під час переговорів в уряді на посаду міністра військових справ була висунута кандидатура генерала О.Греківа. Представники ПРОТОФІСу вимагали, щоб

усі портфелі, пов'язані з організацією і контролем фінансів в Україні, не належали українським націонал-демократам. Представники УНС з цим не погодилися і наполягали на наданні їм контролю над керівництвом всією адміністративною частиною міністерства фінансів. Навзамін погоджувалися з кандидатурою колишнього товариша міністра продовольства І.Черниша на посаду міністра земельних справ³².

24 жовтня під керівництвом В.Винниченка відбулося засідання Українського Національного Союзу. На ньому було заслухано виступ А.Ніковського, який відмітив, що всі принципові перешкоди можна вважати усунутими і що для представників Союзу відкрилася можливість вступу в новий змішаний кабінет. За його словами, мали бути докладені всі зусилля для демократизації й «українізації» Кабінету Міністрів³³. Натомість представники лівої течії УНС вказували, що за даних політичних умов необхідно прагнути до утворення нового демократичного кабінету, а компромісна згода може привести до небажаних для української демократії наслідків. Інша частина наради підтримувала ідею створення змішаного уряду та підкреслювала, що за діяльність змішаного кабінету Український Національний Союз не зможе нести відповідальність. Цю точку зору обстоював В.Винниченко³⁴.

Зрештою УНС прийняв рішення про те, що Союз стоятиме на принципах «демократизації і націоналізації» уряду, і запропонував такий список нового Кабінету:

- Ф.Лизогуб – прем'єр-міністр;
- В.Рейнбот – міністр внутрішніх справ;
- С.Гербель – міністр продовольства;
- С.Мерінг – міністр торгівлі і промисловості;
- А.Ржепецький – міністр фінансів;
- Д.Дорошенко – міністр закордонних справ;
- Б.Бутенко – міністр шляхів;
- В.Любинський – міністр здоров'я;
- П.Стебницький – міністр народної освіти;
- М.Славинський – міністр праці;
- О.Лотоцький – міністр сповідань;
- А.Вязлов – міністр юстиції;
- І.Черниш – міністр земельних справ.

На посаду державного контролера було висунуто дві кандидатури: А.Яковліва або Войткевич-Павловича, обидва вони належали до партії соціалістів-федералістів³⁵.

О восьмій годині вечора 24 жовтня було точно відомо, що представник ПРОТОФІСу С.Мерінг погодився на посаду міністра торгівлі і промисловості. З'ясувалося також, що

С.Гербель, А.Ржепецький і В.Рейнбот погодилися на посади міністрів у новому кабінеті. Натомість А.Вязлов не дав остаточної відповіді стосовно свого членства в уряді на посаді міністра юстиції. Замість нього було запропоновано кандидатуру І.Шрага. Під питанням залишалася також кандидатура Г.Афанасьєва, якого запрошували на посаду міністра земельних справ. Уже пізно ввечері того ж дня був складений новий орієнтовний список членів уряду:

- Ф.Лизогуб – прем'єр-міністр;
- В.Рейнбот – міністр внутрішньої політики;
- Б.Бутенко – міністр шляхів;
- Д.Дорошенко – міністр закордонних справ;
- П.Стебницький – міністр народної освіти;
- О.Лотоцький – міністр сповідань;
- О.Рогоза – воєнний міністр;
- С.Гербель – міністр продовольства;
- А.Ржепецький – міністр фінансів;
- В.Любинський – міністр народного здоров'я;
- І.Шраг – міністр юстиції;
- Г.Афанасьєв – міністр земельних справ (залишався під питанням).

Після оголошення такого списку деякі кандидатури від УНС виявили бажання відмовитися від міністерських портфелів, оскільки їх не влаштовувала наявність в уряді таких міністрів, як С.Гербель і В.Рейнбот³⁶.

О другій годині ночі нарешті було досягнуто згоди щодо складу нового Кабінету Міністрів. Остаточний список кандидатів був сформований Ф.Лизогубом, А.Ржепецьким, С.Гербелем, представниками від УНС та «ділової групи» (ПРОТОФІСу)³⁷.

Нову Раду Міністрів було призначено у такому складі:

- Ф.Лизогуб – голова Ради Міністрів;
- А.Ржепецький – міністр фінансів;
- О.Рогоза – міністр військовий та морський;
- Д.Дорошенко – міністр закордонних справ;
- О.Лотоцький – міністр сповідань;
- М.Славинський – міністр праці;
- П.Стебницький – міністр народної освіти та мистецтва;
- Б.Бутенко – міністр шляхів;
- В.Любинський – міністр народного здоров'я;
- С.Гербель – міністр продовольства (харчування);

В.Рейнбот – міністр внутрішніх справ (як тимчасово керуючий міністерством);

А.Вязлов – міністр юстиції;

В.Леонтович – міністр земельних справ (хліборобства);

С.Мерінг – міністр торгівлі і продовольства;

С.Петров – державний контролер;

С.Завадський – державний секретар³⁸.

На посаду державного контролера УНС висував А.Вязлова, а міністром юстиції мав бути Радченко. Урядові кола взагалі не мали претендента на цю посаду, відзначала газета «Нова рада». Крім того, було відомо, що кандидат на посаду міністра продовольчих справ І.Черниш (на яку погодилися обидві групи) «з принципових причин» зняв свою кандидатуру. Тоді було вирішено запропонувати посаду державного контролера колишньому контролеру Румунського фронту – С.Петрову, а посаду міністра продовольчих справ – В.Леонтовичу, який дав на це згоду. Пізно ввечері С.Петров також погодився на запропоновану йому посаду. З огляду на дещо запізнене рішення він не увійшов до наказу Гетьмана про персональний список уряду, а тому наказ про призначення С.Петрова мав бути оприлюднений окремо. Отже, до складу нового кабінету увійшло п'ять міністрів від УНС: А.Вязлов, О.Лотоцький, П.Стебницький, М.Славинський та О.Леонтович³⁹.

Після оголошення складу нового кабінету голова Національного Союзу В.Винниченко заявив, що даний уряд є незаконним. Для членів Союзу це було своєрідним сигналом до повстання. Проте низка членів УНС, зокрема С.Єфремов, В.Садовський, О.Саліковський та ін., виступали проти повстання. Тому безпосередній виступ проти гетьманського режиму, який ретельно готувався вже певний час, було відкладено до більш сприятливих обставин⁴⁰.

Отже, Національний Союз попри свою активність щодо формування нового кабінету зайняв різко негативну позицію до створеного уряду і вважав участь у ньому лише засобом виграти час і дестабілізувати політичну ситуацію.

В.Винниченко зазначав, що для конспірації він дуже активно брав участь у переговорах з німцями і з Гетьманом у справі формування національно-демократичного уряду. В.Винниченко вів «торгівлю» з Ф.Лизогубом про кількість міністерських портфелів «для приспання пильності уряду» з тим, щоб підготувати повстання⁴¹.

Було офіційно оголошено, що Національний Союз не бере на себе «одповідальности за діяльність нового Кабінету й буде стояти до нього в опозиції». Після призначення на посади міністрів П.Стебницький, М.Славинський, О.Лотоцький і А.Вязлов вийшли з партії соціалістів-федералістів, ще раніше це зробив О.Леонтович. Газета «Известия Союза промисленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины» зазначала, що такі

кроки були зумовлені тим, що УПСФ не погоджувалася з політичним курсом новоутвореного уряду⁴².

Робота уряду в новому складі розпочалася одразу. Одним з перших результатів діяльності новоутвореного Кабінету Міністрів стало проголошення в листопаді 1918 р. проекту нового земельного закону, який був найдемократичнішим порівняно з відповідними законами інших європейських країн. Цей крок уряду викликав незадоволення серед поміщицьких кіл. Усі великі маєтки мали бути викуплені державою і передані в руки власників (не більше 25 десятин в одні руки). Залишалися не відчуженими лише господарства, які мали важливе агрокультурне значення, але в розмірі не більше 200 десятин⁴³.

О.Лотоцький як міністр віросповідань на Всеукраїнському церковному соборі оголосив про намір уряду домогтися автокефалії для української православної церкви. Міністр освіти П.Стебницький затвердив штати Української академії наук. Усі заходи уряду свідчили про зміцнення і посилення національного характеру діяльності уряду. Проте вона тривала недовго. Розгром Центральних держав, розпад Австро-Угорщини і революція в Німеччині створили загрозову ситуацію для Української Держави. Виникла гостра потреба порозуміння з країнами Антанти, щоб запобігти антиукраїнській політиці з їхнього боку з огляду на союз Гетьмана з Центральними державами. Саме цій меті була підпорядкована дипломатична діяльність українського посла в Софії О.Шульгина та І.Коростовця, представника Гетьмана в Яссах, де перебували послы від країн Антанти. За допомогою дипломатичних контактів було з'ясовано, що умовою подальших взаємин Антанти з Українською Державою є виключення з уряду міністрів, які «скомпрометували» себе зв'язками з Німеччиною.

У цих складних внутрішніх і зовнішніх політичних умовах в українських національно-демократичних колах виникла ідея скликання Національного Конгресу, її підтримали і представники УНС у Раді Міністрів. За скликання Конгресу виступили представники партій соціалістів-федералістів, хліборобів-демократів та хліборобів-власників, які вимагали «демократизації» кабінету та допущення до складу уряду деяких представників «демократичних меншостей»⁴⁴.

Позбавлений підтримки національної демократії, попри участь її представників в уряді, шукаючи порозуміння з Антантою, Гетьман вирішив розпустити другий Кабінет Міністрів (14 листопада 1918 р.). Саме 14 листопада, в день розпуску кабінету Ф.Лизогуба, Гетьман видав Грамоту, яка проголошувала необхідність федеративного зв'язку України з небільшовицькою Росією.

Новий уряд було доручено сформувати С.Гербелью, його головним завданням було налагодження відносин з Антантою⁴⁵.

У такій напруженій політичній ситуації розпочалися переговори про формування нового кабінету, які велися переважно у трьох напрямках:

– група політичних діячів правих течій наполягала на формуванні уряду з представників правих організацій. В основу діяльності цього кабінету мав бути покладений принцип проголошення єдиної Росії;

– українська група вимагала утворення Кабінету Міністрів з різних демократичних політичних сил, як українських, так і російських;

– «ділова» група вимагала виключити всіх українських міністрів і замінити їх міністрами «ділової» групи⁴⁶.

Відповідно до ситуації, що склалася на той час, 15 листопада була утворена нова Рада Міністрів. Її остаточний склад мав такий вигляд:

Голова Ради Міністрів і тимчасовий міністр земельних справ – С.Гербель;

Міністр фінансів – А.Ржепецький;

Міністр внутрішніх справ – І.Кістяківський;

Міністр закордонних справ – Г.Афанасьєв;

Тимчасово виконуючий обов'язки воєнного міністра – Д.Щуцкий;

Морський міністр – адмірал А.Покровський;

Міністр праці – В.Косинський;

Міністр торгівлі і промисловості – С.Мерінг;

Міністр народної освіти – В.Науменко;

Міністр продовольства (харчових справ) – Г.Глінка;

Міністр юстиції – В.Рейнбот;

Державний контролер – С.Петров;

Міністр народного здоров'я – В.Любинський;

Міністр сповідань – М.Воронович;

Тимчасово керуючий міністерством шляхів – В.Ландсберг;

Державний секретар – С.Завадський⁴⁷.

Даний кабінет був третім за рахунком після квітневого перевороту. Перший був сформований 2 травня і проіснував шість місяців до 24 жовтня. Другий проіснував три тижні: від 24 жовтня до 15 листопада. Обидва кабінети очолював Ф.Лизогуб. З першого та другого кабінету пішла група міністрів: Б.Бутенко, П.Стебницький, Д.Дорошенко, О.Лотоцький, М.Славинський, А.Вязлов і О.Леонтович. Залишився міністр здоров'я В.Любинський, який проводив у своєму міністерстві політику українізації. З другого

кабінету пішли також Ф.Лизогуб і О.Рогоза. У новий третій кабінет з колишніх міністрів увійшли: В.Рейнбот, С.Гербель, В.Любинський, С.Петров, А.Ржепецький, С.Мерінг, причому В.Любинський і А.Ржепецький були також членами першого Кабінету Міністрів. І.Кістяківський та Г.Афанасьєв, які входили до складу першого кабінету, в другому вже участі не брали. Новими міністрами в третьому уряді стали: В.Науменко, М.Воронович, В.Ландсберг, Г.Глінка, В.Косинський, Д.Щуцький і А.Покровський⁴⁸.

Новий прем'єр-міністр С.Гербель, який отримав також портфель міністра земельних справ, відіграв значну роль у падінні першого кабінету і був одним з ініціаторів «Записки десяти міністрів». Ще один член уряду І.Кістяківський був міністром внутрішніх справ у першому кабінеті. Водночас М.Воронович був товаришем міністра внутрішніх справ. В.Науменко – видатний педагог і український громадський діяч, займав помірковану позицію щодо реформування освіти і був в опозиції до Центральної Ради. В.Ландсберг – колишній інспектор російських залізничних доріг, обіймав посаду керуючого залізничною мережею на Лівобережжі. Г.Глінка був директором департаменту державного майна, товаришем міністра земельних справ, під час війни керував спорядженням армії. В.Рейнбот був міністром внутрішніх справ у другому кабінеті. А.Покровський був командуючим Чорноморського флоту і портів Української Держави. В.Косинський – автор низки праць з аграрних питань, активний діяч кадетської партії, у другому Кабінеті Міністрів був товаришем міністра праці⁴⁹.

Новоутворений уряд розпочав свою роботу з оголошення програми майбутнього політичного курсу Української Держави. Газета «Голос Києва», зокрема, повідомляла, що серед основних завдань уряду були:

- робота над возз'єднанням з Росією на федеративній основі, зі збереженням за Україною всіх прав на розвиток державної і національної самобутності;
- збереження та зміцнення громадського порядку в Україні, припинення більшовицької анархії;
- оприлюднення в найближчий час закону про Державний Сейм і вибори до нього;
- проведення аграрної реформи;
- охорона і покращення умов праці;
- відміна хлібної монополії і державних цін на хліб;
- відновлення залізничного транспорту і покращення умов для працівників залізниць⁵⁰.

Проте ці плани не вдалося втілити в життя, оскільки новий уряд проіснував лише один місяць. Україна на той час опинилася під тиском Антанти, більшовиків та армії А.Денікіна. Значної шкоди Українській Державі й роботі її уряду завдали російські

іммігранти, які живили антигетьманські настрої населення і організували значну частину протигетьманських виступів. Прибувши в Україну, вони вели постійну агітацію «за єдину і неділиму Росію»⁵¹.

Проте головним дестабілізуючим фактором в Українській Державі була діяльність українських соціалістичних партій, які вже від літа 1918 р. готували повстання проти Гетьмана разом з більшовицькими організаціями в Україні. У цих умовах, проголошуючи федерацію з небільшовицькою Росією, Гетьман сподівався одержати підтримку Антанти. Однак такий крок не приніс очікуваних наслідків. 14 грудня 1918 р. вибухнуло антигетьманське повстання, підготовлене УНС.

Діяльність гетьманських урядів переконливо свідчить про суттєві досягнення у розбудові української державності. Входження представників національно-демократичних сил до складу уряду дало можливість зміцнити і посилити цю тенденцію. Було закладено серйозні підвалини до співпраці і взаємодії різних політичних сил на ґрунті української самостійності. Тому Грамота Гетьмана від 14 листопада була наслідком драматичної зовнішньополітичної і внутрішньополітичної ситуації і була викликана позицією Антанти. Головним завданням Гетьмана у цих умовах було збереження української державності від руйнівних дій опозиційних сил як лівих, так і правих партій. Після видання Грамоти українська державність збереглась, вона диспонувала урядом, окремою армією, державним апаратом. Тобто Україна існувала реально як держава, тоді як об'єкт, з яким вона мала увійти у федеративний зв'язок, ще мав постати. На жаль, цього не розуміли українські соціалісти, які у спілці з більшовиками заходилися завзято руйнувати власну державність.

Повстання, розпочате Директорією, в жодному разі не було пов'язане з виданням гетьманської грамоти від 14 листопада. Досить сказати, що члени Директорії, яка була сформована 14 листопада і мала очолити повстання, прибули до Білої Церкви ще до її оголошення. Але головне, що повстання готувалося українськими соціалістами ще з літа 1918 р. у тісній співпраці з більшовиками. Отже, саме українськими руками на догоду партійним інтересам, ефемерним сподіванням будівництва соціалізму була зруйнована Українська Держава, яка могла продовжити своє існування і сконсолідувати українське суспільство.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

¹ *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995; *Рафес М.* Накануне падения гетманщины: Из переживаний 1918 года. – К., 1919; *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). – Мюнхен, 1969; *Його ж.* Історія України, 1917–1923: В 2-х т. – Т. II: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – К., 2002; *Бажанський М.* Відновлення Української Держави 1918 року: Збірник матеріалів. – Детройт, 1979;

- Донцов Д. Рік 1918, Київ. – К., 2002; Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919): Документально-художнє видання. – Т.2. – К., 2004.
- ² Реснт О. Павло Скоропадський. – К., 2003; його ж. Більшовизм і українська революція 1917–1920 рр.: Спроба визначення характеру і динаміка соціальних процесів. – К., 1994; Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – К., 2008; Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / Редкол.: В.Ф.Солдатенко (гол.) та ін. – К., 2007; Любовець О. Уряди Української Держави П.Скоропадського // Історичний журнал. – №4. – 2008. – С.3–13; її ж. Політична опора гетьманату П.Скоропадського. – К., 2009; Коник С. Становлення вищих та центральних органів виконавчої влади Української Держави 1918 року: Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2002; Мякота С. Економічна політика уряду Української Держави: Автореф... канд. іст. наук. – К., 1997.
- ³ Любовець О. Уряди Української Держави П.Скоропадського. – С.8–9.
- ⁴ Чикаленко Є. Вказ. праця. – С.119–120.
- ⁵ Там само. – С.123–124.
- ⁶ Ніковський А. До історії кризиса // Нова рада. – 1918. – 26 жовтня. – С.1.
- ⁷ Скоропадський П. Вказ. праця. – С.294.
- ⁸ Чикаленко Є. Вказ. праця. – С.126.
- ⁹ Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923. – Т.ІІ. – С.268.
- ¹⁰ Чикаленко Є. Вказ. праця. – С.133–134.
- ¹¹ Хроніка: Представники Національного Союзу в п. Гетьмана // Нова рада. – 1918. – 9 жовтня. – С.2.
- ¹² Чикаленко Є. Вказ. праця. – С.133–134.
- ¹³ Там само. – С.133–137.
- ¹⁴ Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов) / [Под ред. М.Горького, И.Минца]. – М., 1936. – С.180.
- ¹⁵ Там само. – С.181.
- ¹⁶ Скоропадський П. Вказ. праця. – С.295.
- ¹⁷ Правительственный кризис // Киевская мысль. – 1918. – 24 (1) октября. – С.3.
- ¹⁸ Солдатенко В. Вказ. праця. – С.199.
- ¹⁹ Работа правительства // Киевская мысль. – 1918. – 9 ноября (17 октября). – С.3.
- ²⁰ Список, сложенный УНС в новый Кабинет // Киевская мысль. – 1918. – 24 (1) октября. – С.3.
- ²¹ Заявления партий к главе Рады Министров // Голос Киева. – 1918. – 24 октября. – С.2.
- ²² Закінчення переговорів про формування кабінету // Нова рада. – 1918. – 26 (13) жовтня. – С.1.
- ²³ Переговори в Кабинете // Голос Киева. – 1918. – 23 октября. – С.3.
- ²⁴ В Министерствах // Киевская мысль. – 1918. – 24 (1) октября. – С.2.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ В Кабинете // Голос Киева. – 1918. – 22 октября. – С.2.
- ²⁸ Хроніка. В комітеті с.-ф. // Нова рада. – 1918. – 24 (1) жовтня. – С.2.
- ²⁹ Кадетская партия о кризисе. В Украинском национальном Союзе. Партия социалистов-федералистов. Делегация хлеборобов // Голос Киева. – 1918. – 22 октября. – С.2.
- ³⁰ Телеграмма Протофиса к Гетману // Голос Киева. – 1918. – 24 октября. – С.2.
- ³¹ Внешняя политика Украины. Отъезд Дорошенко // Киевская мысль. – 1918. – 24 (1) октября. – С.2.
- ³² К отставке Кабинета, к сформированию кабинета: в украинском национальном союзе // Голос Киева. – №134. – 1918. – 22 (9) октября. – С.3.
- ³³ Хроніка. В комітеті с.-ф. // Нова рада. – 1918. – 24 (1) жовтня. – С.2.
- ³⁴ Заседание национального союза // Киевская мысль. – 1918. – 24 (1) октября. – С.2.

-
- ³⁵ Там само.
³⁶ В Министерствах // Там само.
³⁷ В Министерствах // Голос Киева. – 1918. – 24 октября. – С.2.
³⁸ *Дорошенко Д.* Історія України, 1917–1923. – Т.ІІ. – С.274.
³⁹ Новий Кабінет Міністрів. Наказ гетьмана всієї України. 24-го жовтня 1918 року (офіційно) // Нова рада. – 1918. – 24 (1) жовтня. – С.1.
⁴⁰ *Губський П.* Сторінки історії: Старий Мерчик. – Харків, 1995. – С.165.
⁴¹ Там само.
⁴² Выход с партии социалистов-федералистов // Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. – 1918. – 28 октября. – С.4.
⁴³ *Солдатенко В.* Вказ. праця. – С.218–219.
⁴⁴ В Министерствах. Перед кризою // Нова рада. – 1918. – 16 (3) листопада. – С.2.
⁴⁵ Там само.
⁴⁶ Новый Кабинет. Отставка Рады Министров // Киевская мысль. – 1918. – 15 (2) ноября. – С.3.
⁴⁷ В Министерствах. Наказ гетьмана всієї країни // Там само.
⁴⁸ Новый Кабинет // Киевская мысль. – 1918. – 15 (2) ноября. – С.2.
⁴⁹ Там само.
⁵⁰ Задания правительства // Голос Киева. – 1918. – 15 ноября. – С.3.
⁵¹ *Губський П.* Вказ. праця. – С.168.

Додаток I

Список Кабинету Міністрів станом на 14–15 жовтня 1918 р.

Прем'єр-міністр – С.Шелухін, П.Стебницький;
Міністр закордонних справ – ?
Міністр внутрішніх справ – О.Скоропис-Йолтуховський;
Міністр військових справ – О.Греків;
Міністр фінансів – М.Туган-Барановський;
Міністр торгу і промисловості – С.Бородаєвський;
Міністр землеробства – К.Мацієвич;
Міністр продовольчих справ – І.Черниш;
Міністр праці – М.Славинський;
Міністр народної освіти – П.Стебницький;
Міністр народного здоров'я – В.Любинський;
Міністр шляхів – Б.Бутенко;
Міністр сповідань (культу) – О.Лотоцький;
Державний контроль – ?
Державний секретар – П.Стебницький.

Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919): Документально-художнє видання. – Т.2. – К.: «Темпора», 2004. – С.133–137.

Додаток 2

Список кабинета министров, составленный генеральным консулом Тиллем

Список, обсуждавшийся с Никовским 17 [октября]

Премьер-министр:	Маркович	<i>Стебницкий (Шелухин)</i>
	Др. Галин	<i>Славинский, Лизогуб</i>
Мин. внутр. дел:	Скоропись	<i>Молов, Рейнбот</i>
Мин. иностранных дел:	Дорошенко	<i>Дорошенко</i>
Мин. юстиции:	Шелухин, Маркович	<i>Романов</i>
Финансов:	Ржепецкий	<i>Ржепецкий</i>
Торговли:	Туган-Барановский	<i>(Черных, Бородаевский)</i>
	Г. Гутник	
Продовольствия:	Гербель	<i>Гербель</i>
Земледелия:	(Мациевич)	<i>Афанасенко</i>
Народн. просвещ.:	Лотоцкий	<i>Лотоцкий</i>
Исповеданий:	Михновский	
Труда:	Корчинский	<i>Славинский</i>
Военный:	Рагоза	<i>Рагоза</i>
Здравоохранения:	Любинский	<i>Любинский</i>
Путей сообщ.:	Бутенко	<i>Бутенко</i>
Генеральн. секр.:	Стебницкий	<i>Завадский</i>
Государственный контролер:	Славинский	<i>Стебницкий</i>
	Шульгин – Лондон	
	Василенко – Париж	

Заметка:

Этот список был взят мной за основу при обсуждении с гетманом 17 октября.

К делу реорганизации кабинета.

Киев 18. 10. 1918.

Тиль

Саликовский – внутр. дел.

Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов) / [Под ред. М.Горького, И.Минца]. – М.: Государственное издательство «История гражданской войны», 1936. – С.180 (прізвища, набрані курсивом, написані П.Скоропадським – О.П.).

Додаток 3

**Список складу Кабінету Міністрів, складений в результаті наради П.Скоропадського з
Ф.Лизогубом, О.Палтовим і фон Тіллем**

Прем'єр-міністр – Ф.Лизогуб;
Міністр закордонних справ – Д.Дорошенко;
Міністр внутрішніх справ – В.Рейнбот;
Міністр військових справ – О.Рогоза;
Міністр фінансів – А.Ржепецький;
Міністр юстиції – ?
Міністр торгу і промисловості – Х.Барановський;
Міністр землеробства – Афанасенко;
Міністр продовольчих справ – С.Гербель;
Міністр праці – М.Славинський;
Міністр народної освіти – О.Лотоцький;
Міністр народного здоров'я – В.Любинський (Молов);
Міністр шляхів – Б.Бутенко;
Міністр сповідань – В.Зіньківський;
Державний контроль – П.Стебницький;
Міністр морських справ – М.Максимов.

Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов) / [Под ред. М.Горького, И.Минца]. – М.: Государственное издательство «История гражданской войны», 1936. – С.181.

Додаток 4

Склад урядів П.Скоропадського в період з 2 травня по 15 листопада 1918 р.

	Перший уряд (2 травня – 24 жовтня)	Зміни міністрів до кризи першого уряду	Другий уряд (24 жовтня – 14 листопада)	Третій уряд (15 листопада – 14 грудня)
Голова уряду	Ф.Лизогуб	М.Устимович до 30 квітня; М.Василенко до 2 травня	Ф.Лизогуб	С.Гербель
Міністр військових справ	О.Рогоза (т.в.о. А.Сливинський)	_____	О.Рогоза	Д.Щуцький (т.в.о.)
Міністр фінансових справ	А.Ржепецький	_____	А.Ржепецький	А.Ржепецький
Міністр земельних справ	В.Колокольцев (до призначення Колокольцева – т.в.о. Кіяницін)	В.Леонтович (з червня)	В.Леонтович	С.Гербель (т.в.о.)
Міністр торгівлі і промисловості	С.Гутник	_____	С.Мерінг	С.Мерінг
Міністр харчових (продовольчих) справ	Ю.Соколовський	С.Гербель (з літа)	С.Гербель*	Г.Глінка
Міністр народного здоров'я	В.Любинський	_____	В.Любинський	В.Любинський
Міністр народної освіти	М.Василенко	_____	П.Стебницький	В.Науменко
Міністр шляхів	Б.Бутенко	_____	Б.Бутенко	В.Ландсберг (т.в.о.)
Міністр юстиції	М.Чубинський	А.Романов (з серпня)	А.Вязлов	В.Рейнбот
Міністр праці	Ю.Вагнер	_____	М.Славинський	В.Косинський
Державний секретар	І.Кістяківський (т.в.о. М.Гіжицький)	С.Завадський	С.Завадський	_____
Державний контролер	Г.Афанасьєв	_____	С.Петров	С.Петров
Міністр зовнішніх (закордонних) справ	Д.Дорошенко (т.в.о. М.Василенко)	_____	Д.Дорошенко	Г.Афанасьєв
Міністр внутрішніх справ	Ф.Лизогуб	І.Кістяківський (з липня)	В.Рейнбот	І.Кістяківський

Міністр сповідань	В.Зінківський	_____	О.Лотоцький	М.Воронович
Міністр морських справ		_____	М.Максимів	А.Покровський
Міністр пошт і телеграфів	т.в.о. Ф.Лизогуб	_____	В.Кулябко-Корецький	_____

Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923: В 2-х т. – Т.ІІ: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – К.: Темпора, 2002. – С.43–48 (перший уряд та зміни міністрів до його кризи); Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.22 (другий уряд); В Міністерствах. Наказ гетьмана всієї країни // Нова рада. – 1918. – 16 (3) листопада. – С.2 (третій уряд).

* Це прізвище подає газета «Киевская мысль» №136 від 24 жовтня 1918 р.